

Urednikov uvod - kakofoni ritmi subjektivnega in objektivnega časa in sveta

V družboslovju najtežje obračunavamo s časom. Včasih ga pozabimo, včasih nas moti in je v analizah nekako odveč, včasih, ko imamo na razpolago asinhrono nize podatkov o pojavu, pa je edina količina, ki daje zapaženim stvarjem in procesom nov pomen, ta presežek neobičajnosti nad običajnim obnavljanjem. Približati se času in časom, znotraj katerih sicer dokaj samoumevno živimo, *od zunaj*, kot opazovalci, je bila morda najzahtevjša naloga družbenih znanosti celega dvajsetega stoletja, polnega pravih in navideznih sprememb. Za vrsto sprememb je še danes težko reči, ali so (bile) zgolj deviacija od tradicij, nekakšna fluktuacija, ali pa bistvo, ki spreminja tradicije in uvaja nove - saj je to spet odvisno od časa, ki ga želimo vzeti v poštev. V družbenem prostoru in njegovem času, ki ju malo bolje poznamo in ju varljivo obujemo kot tradicijo, pa prav gotovo drži naslednje: v slabem stoletju so se na še nepojasnjen način korenito ločili ritmi obnavljanja narave od ritmov obnavljanja vse bolj segmentirane družbe in ritmov življenja ljudi z različnimi družbenimi vlogami.

Podobne spremembe najdemo v vseh družbah, ki so jih pričeli poganjati ritmi avtomatov in novih tehnologij. Diferenciacije relativno homogenega časa - in s tem *varnega* časa samega, torej interference posamičnih ritmov - se najbolj ovedemo po motnjah v običajnih ritmih in njihovih pomenih, torej po motnjah v vračanju znanega, takorekoč negibnega, v območje naših zaznav. Tipične motnje znanih ritmov tako tekmujejo za našo pozornost, za določitev osnovnih pomenov v okviru objektivnega in subjektivnega časa: motnje v vesolju (letni časi, vzhajanje in zahajanje sonca), motnje v naravi (vreme, katastrofe, naravni viri), motnje v družbi (vojna, mir, službe in drugi preživetveni viri), motnje v družini (rojevanje, ločevanje, umiranje, bolezni), motnje v prisebnosti (prisotnost, odsotnost), motnje v obnavljanju življenjskih funkcij (tešitev žeje, lakote, počitek). Šele motnje in spremembe običajnih ritmov nam pokažejo, da je kljub navidezni svobodi človeka njegovo ciljno ravnanje, torej takšno, ki je oprto na ustaljeno dojemanje in razumevanje, globoko ujeto v ritmične pogoje njegovega okolja.

Dokler je ritmičnost glavnega okolja še predvidljiva, lahko gojimo iluzijo, da smo gospodarji svojega časa, okolja in pomenov, pa čeprav le znotraj pričakovanih udarcev diferenciranega časa in znotraj omejitev, ki nam jih postavljajo drugi s podobnimi željami, kot jih imamo mi sami. Ko pa nam ti ritmi pobegnejo vsaksebi, tudi naša zgubljena tradicija in s tem svoboda postaneta sporni, odvisni od nepredvidljivih naključij. Najbolj so se nam razbežali ritmi v segmentih družbenega življenja, ki nas prevzemajo dokaj nepovezano in nas predajajo drug drugemu v toku dneva, tedna, leta in življenja. Zato po počitek in varnost bežimo proti kateremukoli olajšujočemu *negibnemu*, tja, kjer se nam zdi, da ta še obstaja: ali proti družini ali proti sebi, ali pa v nasprotno smer,

denimo proti naravi ali vzhodnjaški filozofiji. Filozofsko utemeljevanje iskanja novih vezi razcepljenega ritma, s tem pa časa in svobode, značilno za dvajseto stoletje, je tako ali hoteno iskanje primerne nosilnega vala in njegovega novega ritma, časa in smisla, ali pa žalobna težnja po zanikanju vsakršne povezanosti sprememb na različnih ravneh.

Z izgubo varnih in predvidljivih interferenc med objektivnimi in subjektivnimi ritmi nastopa *boleči čas*, nekakšen brezčas, poln iskanja in vnašanja novih ritmov in njihovih mitologij. Te mitologije, ki lahko slonijo bodisi na proklamiranih nosilnih valovih kolektivnih projektov (volja, moč) ali pa zgolj brezčasno lebdijo nad kakofonijo ritmov, čakajoč, ali se morda ti le ne bodo ponovno in samodejno ujeli v novo sozvočje, brišejo vse najbolj boleče motnje ritma in časa - tako daleč in tako dolgo, dokler ne zaidejo v območje zaželenega negibnega. Pa čeprav ima ta slepljivo odrešujoči ritem največkrat eno samo samcato periodo, včasih (v časih!) levo ali desno cenzurirano. Značilno za angažirana, politična gibanja kakofonega obdobja je torej večja verjetnost, da se javna sfera zgane šele, ko ji je vsaj zasilno predočen in obljubljen, če že ne zagotovljen, nov odrešujoč ritem, torej novo negibno okolje, ki naj bi pomagal, da se lahko vsaj večji del boleče spodmaknjenih pomenov znova sesede na dno različnih časov.

Družboslovje je šele z rahlim zarisom kakofonije objektivnih in subjektivnih ritmov, časov in pomenov na različnih ravneh sodobne družbe in (malo manj sodobne) narave opredelilo svoj nov, osrednji objekt opazovanja. Ni pa še našlo formule, ki bi kazala na red v kaosu, pa čeprav bi tak red služil drugim ciljem kot jih imajo ljudje (ali ima tak red lahko smisel?). Sociologija se tako že nekaj časa otepa z ustrežnejšo tematizacijo svojih ključnih konceptov, ki naj povežejo ljudi in strukture v umljivo celoto, dopuščajoč, da je celota zgolj diferencirana verjetnost, ne pa več enoten probabilističen stroj, o čemer so še sanjali zgodnji družboslovci.

Razprave o opredelitvi *robnih pogojev* za opazovanje relativno *aktivnega subjekta* se, ob naslonu na tradicionalna vprašanja epistemologije in fenomenologije, razpredajo nekje med filozofijo in sociologijo znanja, učenja in delovanja. V svojih sporočilih se zaenkrat še močno razhajajo, zlasti glede pojavov, akterjev in njihovih različnih ozemljitvah smisla, denimo glede tega, kaj je in kaj ni *kritični realizem* (Callewaert, Archer, Bourdieu, Foucault, Wacquant). Ni najbolj jasno, kako daleč kaže *robne pogoje delujočega subjekta* dekontekstualizirati in dehistorizirati (preiti od teksta in konteksta do teorije), da nam v dojemaju ne prično nagajati ravno odstranjeni, manjkajoči ritmi, izgubljena okolja in izgubljeni kolektivni spomini (memorije), ki so implicitno, a trajno zapisani v tekste in druge ostaline sporočil. A vse to je težko vlačiti s seboj, zlasti v živi komunikaciji, ki pretaka znanje in spoznanje na račun neznanja. Nekateri prično zato grizljati ta problem s polovičnimi koncepti (npr. znanemu času ukradejo dovolj spomina na spremembe, da ga lahko zanemarjajo), a ob tem sebi in drugim le težka prikrijejo dvom, ki prihaja ravno iz navidez laagodnejšega brezčasa uporabljenih bližnjic. Dvomi opozarjajo: da predvsem veliko neznanja rodi koncept "družbe znanja"; da ravno veliko podivjane politike rodi koncept "demokracije"; da ravno veliko nekulture rodi koncept "kulture". Takšni dvomi vedno znova potrjujejo težavnost izhodišč, s katerimi želimo na čas pogledati od zunaj: stvari imajo (v zunanem pogledu) pomen samo še tedaj, če se pokažejo dvoumne.

Del teh razmišljanj in dvomov je implicitno ali eksplicitno prisoten tudi v prispevkih te številke. Po običaju je objavljeno raziskovalno gradivo razporejeno v nekaj rubrik. V prvem delu se nahajajo trije članki, ki sistematično opazujejo variacije v vedenju in mišljenju ljudi (v različnih arenah), nato pa iz njihovih razporejanj sklepajo na socialne in komunikacijske mehanizme (ki seveda rabijo čas, da se udejanjijo v izidih!) v njihovem ozadju. V prvem članku nas avtorice (T. Rogelj, M. Ule, V. Hlebec), ki jih zanimajo faktorji kooperativnosti v socialnem omrežju ljudi, seznanijo z empirično potrjenim dejstvom, da je komunikativnost posameznih dijakov nekega proučevanega razreda povezana z njihovim strukturnim položajem v omrežju; obenem pa nas soočijo tudi s pomenljivo ugotovitvijo, da so fantje sicer socialno manj izolirani kot dekleta, a intimno verjetno bolj osamljeni od njih. V drugem članku nas avtor (B. Kragelj) skozi empirično evalvacijo spletnih strani vlade privede do sklepnega razmišljanja, da ponujene storitve elektronske demokracije, ki jih je slovenska vlada predvajala preko spleta leta 2002, sicer niso kaj prida razvite, a začuda vseeno zadoščajo pričakovanjem ljudi; avtor meni, da je za zahtevnejšo, bolj interaktivno udeležbo prebivalstva v njih verjetno potrebna manj kolektivno naravnana politična kultura kot pa je slovenska, saj le odzivno in zahtevno človeško okolje lahko bolj izčrpa vse potencialne komunikacijske možnosti novih tehnologij. Manj pomislekov glede kulture si, vsaj navidez, delita avtorja tretjega članka (M. Zver, T. Živko), ki se uvodoma sicer zaskrbljeno vprašata, ali so kulturne orientacije prebivalcev Slovenije sploh ustrezne za kolikor toliko nemoteno delitev skupnih pomenov s prebivalci dosedanjih članic Evropske unije, a na koncu svojega empiričnega popotovanja, v katerem primerjata "kulturne profile" prebivalstva več držav, vsa olajšana ugotovita, da se "nimamo" česa bati, saj naj bi bili, vsaj po "povprečnem kulturnem vzorcu", že trdno sestavni del stabilnega "razvitejšega" sveta. Dvom ostaja: ali nima ravno ta razvitejši svet danes nemalo težav s svojo kulturo in nekulturo, kadar ju skuša narediti komunikativni preko lastnih nacionalnih meja?

Drugi del te številke posvečamo uglednemu sociologu Tomažu Luckmannu, ki ga vsaj deloma lahko štejemo za potomca in hkrati zunanjega opazovalca slovenskih okoliščin, njenih poti, ovinkov in stranpoti. Niz prispevkov, ki vsebuje predstavitev njegovega opusa (Adam, Čas), zapis njegovega nagovora udeležencem srečanja Slovenskega sociološkega društva v letu 2003, pa dva avtorsko redigirana prevoda iz njegovih že objavljenih, a v slovenščino še neprevedenih del, in še izbrano bibliografijo (Samec), je vestno uredil vabljeni urednik tega sklopa, Bojan Čas, ki je sklopu napisal tudi krajši predgovor. Razsežnosti in pogledi na stvarnost, s katerimi se sistematično ukvarja Tomaž Luckmann, znan kot eden najvplivnejših utemeljiteljev fenomenološke smeri v sociologiji, so seveda precej bližje uvodoma omenjenim problemom - neujemanju kakofonih ritmov in pomenov različnih lokacij in ravni sodobnega sveta. Predlagam, da si njegova razmišljanja, objavljena tu (in marsikje drugje), preberete počasi (po-časi!), kajti zdi se mi, da so bila napisana za počasno branje. Verjetno se boste vsaj nekateri strinjali z mano, da bo potrebno še veliko takšnih odprtih razmišljanj in modelov, kakor nam jih tu, čeprav le v značilnih izsekih, prinašajo razmišljanja Tomaža Luckmann, da si bomo lahko bolje razjasnili, kateri so danes tisti družbeni ritmi in njihove strukture, ki porajajo ali lajšajo glavna *nasprotja smislov* med različno dinamičnimi kulturami,

družbami in ljudmi. Pa tudi, kako smo ljudje opremljeni, usposobljeni in naravnani, da jih skušamo prevarati - z novimi/starimi iluzijami ali njihovimi moralnimi odkruški, ki strežejo našim skušnjavam o večji svobodi, ali vsaj o njeni znosni obvladljivosti.

Med knjižnimi recenzijami boste našli skrbno spisane ocene petnajstih knjig domačih in tujih avtorjev, ki jih neumorno dostavljajo profesionalni javnosti zlasti naši mlajši kolegi (uredil Boštjan Šaver). Ker se nam je z bližajočo se evropsko integracijo zamajal nekoč pretirano prestižni pomen "tujine", smo v soglasju z urednikom bibliografskih prikazov, Janezom Jugom, prenehali spremljati objave člankov in sestavkov "domačih" "socioloških" avtorjev v "tujini". Lahko pa si v - sicer le občasno uporabljeni - rubriki "Odmevi" še preberete, kako si sociolog srednjih let (A. Kramberger) zmotno predstavlja, kaj bi lahko bil Laboratorij slovenske kulturne politike.

Anton Kramberger, urednik